

Kapecz Zsuzsa

Halálosan komoly hülyéskedés

Łódź Kaliska: *Vesszenek a férfiak!*

➔ Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár

➔ 2010. szeptember 11 – november 7.

Szélel szemben

„A ŁÓDŹ KALISKA ma már történelem. Patetikusan hangzik, mégis ez az igazság” – írta a lengyel művészcsoporthoz Marek Grygiel 1989-ben. Tíz tevékeny év volt akkor már mögöttük, underground művészetet és életformát teremtettek annyi mozgástérben, amennyit a zord idők engedélyeztek. „Mit kezdjen magával egy vidám művész egy olyan országban, ahonnan a fiatalok kilencven százaléka Nyugatra szeretne távozni?” – tette fel a kérdést ugyanekkor Boros Géza, a „javíthatatlan avantgardisták” méltatásakor.² Már az első tíz évben kiviláglott, hogy a Łódźka sajátosan lázadó művészei tudnak mit kezdeni magukkal és az általuk létrehozott szubkultúra tagjaival, szimpatizánsokkal, rajongókkal, más művészekkel is. A hivatalos kulturális propagandával és intézményrendszerrel következetesen szembementek, de minden görcsölés és izzadtság nélkül, annyira könnyedén és viccesen, hogy az néha már gyanúsak is tűnhetett. Megalakulásuk is mellőzött minden formalitást. Egy évvel a Szolidaritás megszületése előtt, a Balti-tenger melletti Darlóvekben, egy képzőművészeti tábor unalmas kameragyakorlatai összehoztak négy résztvevőt, akik az ország különböző nagyvárosaiból érkeztek oda. Egy pályaudvarról nevezték el magukat és elképesztő intenzitással kezdtek el dolgozni. Darlóvekben kezdődött a szabadtéri és kocsmái akciók, performanszok neodada sorozata, aztán egy öreg łódzi bérház tágas padlásán folytatódtak az előadások és happeningek egyre népesebb közönség előtt. A street art számos válfajában. végrehajtott utcai akciók és a házilag nyomtatott, *Tango* című szamizdat kiadványuk (1981–86) mellett még fotókra és némafilmekre is maradt idejük. Kiállításokat tartottak a Galeria Wymiany-ban,³ vidéki utakat szerveztek, megfogalmazták első kiáltványukat, melyek közül „A szükséges

1 <http://www.c3.hu/~ligal/LodzKaliskaFO.htm>

2 <http://www.c3.hu/~ligal/LodzKaliskaFO.htm>

3 <http://www.exchange-gallery.pl/>

ŁÓDŹ KALISKA

Vesszenek a férfiak! Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 2010 © Fotó: Rosta József

művészet és a kínos művészet” a leghíresebb. A tömegizlés számára sokkoló, szexuális tabukat döntőgető performanszok és bizarr műtárgyak bemutatása, vég nélküli bulizások és botrányok tették híressé őket, miközben a példaértékű ellenzéki ségéből táplálkozó, inspiratív hatásuk következtében egymás után alakultak az alternatív műhelyek a nyolcvanas évek második felében. Telt az idő, és a Łódźka tagjai nem költöztek ugyanazon városba, ami elég szokatlan az alkotócsoportok történetében. MAREK JANIÁK (1955) és ANDRZEJ MAKARY WIELOGÓRSKI (1952) Łódźban, ADAM RZEPECKI (1950) Krakóban, ANDRZEJ ŚWIETLIK (1952) Varsóban él a mai napig, mégis harmonikusan és hatékonyan dolgoznak együtt.⁴

A Łódź Kaliska Múzeum

A csoport tagjai úgy vélik, hogy a spontán, örült és amatőr nyolcvanas évekhez képest a következő évtized egy statikus és esztétizáló korszak a pályáivben. A kilencvenes években vált hangsúlyossá, hogy a tagok szuverén egyéniségek, saját jogon is elismert művészek, akik a tematikus együttgondolkodás révén szerveződnek egységgé. Kialakult a holdudvaruk a Łódźkához tartozó nőkből, akik közül néhányan a magánéletben is társak voltak, mások barátként vettek részt a performanszokon és fotózásokon. Adam Rzepecki egy időre kivált a csoportból, azután évek múlva újra csatlakozott. Felbukkant és ötödik taggá avanszált a színészként és technolemezlovasként ismert ANDRZEJ KWIETNIEWSKI (1951); ő lett az Arc.

A lengyel nagyvárosok művészeti térképén Łódź a film és a fotó fellegvára, a Łódźka sem véletlenül foglalkozott egyre határozottabban ezekkel a műfajokkal. Filmjeiket 1999-ben, a *Budapesti Őszi Fesztivál* programjaként, a Toldi mozi tűzte

4 www.lodzkaliska.pl

műsorra,⁵ ahol a vetítés után nyilvános beszélgetésen is részt vettek az alkotók, s ugyancsak a fesztivál keretében szerepeltek a Liget Galériában, *Lófaszafalon* című kiállításukhoz⁶ társított akciójukkal. „A Łódź Kaliska színpadi képet készül bemutatni egy ismert XIX. századi magyar művész híres történelmi festménye alapján [...] formája a happening [...] a résztvevők improvizációról és a 'történelmi tabló' [...] alakulásáról Andrzej Świetlik fotókat készít” – állt a meghívóban.⁷ Azt, hogy melyik vezéres-lovas kép, pontosabban körkép ihlette meg a Łódźkát, a címből és a csatolt szövegből rögtön kitalálhatjuk. Az akció előzményeként ott-hon már több változatban megalkották Jan Matejko *A grūnwaldi csata* (1878) című, nemzeti kincsnek számító festményének tablóját. Ezek a rendezett fotók nem csak az adott művet deheroizálják, és ezzel megkérdőjelezzik a napjainkig érvényesnek vélt jelentéstartalmat, hanem egyúttal felidéznek a múlt század első felében elterjedt, színiiskolák, mozgásművészeti csoportok és lelkes amatőrök által kultivált állóképeket is, amelyek többsége éppen történelmi jeleneteket illusztrált, nemzeti göggel és pátosszal. Míg azonban a régi, beállított fényképek valamennyi szereplőjének fontos kelléke volt a büszkén viselt jelmez, a Łódźka tablóján megjelenő alakok egy része alsóneműben (vagy anélkül) állt a kamera elé, s ezzel mintegy idézőjelbe tette a történelmi személyként szereplő alakok pózolását. A Łódźka tagjai a tabukon, előítéleteken és ostobán rögzült megszokásokon élcelődő humoruktól, tőlük elvárható módon, saját magukat sem kímélték. Amikor megépült a Łódź Kaliska Múzeum, a csoport ellenállt mindenfajta mítoszteremtési kísérletnek. A múzeum megszületésének előzményeként Janiak és Kwietniewski, a két lokálpatrióta csoporttag 1999-ben létrehozta a Piotrkowska Utca Alapítványt, a lódzi főutca felvirágoztatása érdekében. „Az alapítvány tevékenysége független a Łódź Kaliskától, bár felhasználjuk csoportunk infrastruktúráját, például a gyönyörű, szőke, nagymellű titkárnőnk szolgáltatásait” – vallották az alapítók. A sivár és szürke belváros fejlődésnek indult, kávéházak, pubok, mozik nőttek ki a földből, köztük a Łódźka múzeuma. Senki ne gondoljon vitrines kiállítótermekre, a Múzeum mi más lenne, mint egy kocsmá,⁸ még hozzá meghökkentő ötletekkel berendezett, a belsőépítés Janiak szerint némi posztmodern hangulattal fűszerezett pub. Különböző magasságú székek az esetleg falosz alakú asztalnál, kifelé átlátszó falú női mosdó és egyéb meglepetések várják itt a kedves vendégeket, a múzeumi jelleget pedig az adja, hogy a csoport művei borítják a falakat és a mennyezetet. „Szeretnénk kizökkenteni az életet a maga monotóniájából” – foglalta össze az alapítvány tevékenységi körét az Arc. Mulatságos utcai fesztiválokat, nyaranta pedig strand-akciót, strandlabdaversenyt szerveznek. A Łódźka szerint ugyanis a strand és a fagyalt két, mindenki számára fontos és jelentős boldogságforrás – „az emberi vágyak, a boldogság világának kópiái” –, és ez a meghatározás már át is vezet az ezredfordulótól kezdődő művészeti korszakukba.

Legyél te is reklám!

A Łódź Kaliska öntörvényű, marginális művészei sem kerülhették ki azokat a politikai és gazdasági változásokat, amelyek az egész közép-európai régiót jellemezték. Nem ijedtek meg a kihívásoktól, éltek az új lehetőségekkel: Świetlik felkapott

5 ŁÓDŹ KALISKA FILMEK A BBS TOLDI MOZI KISTERMÉBEN. BBS-Toldi mozi, 1999. október 19. (Bevezette: Peternák Miklós)

6 Łódź Kaliska: *Lofasznamurze / Lofaszafalon*. Liget Galéria, Budapest, 1999. október 16 – november 19.

7 <http://www.c3.hu/~ligal/lodzkaliskaFO.htm>

8 www.klub.lodzkaliska.pl

ŁÓDŹ KALISKA

Útépítők, 2008, Digigraphie® print, 40 × 183 cm

fotósként berendezte a saját, nívós műtermét, Janiak építészként dolgozik, Wielogórski tanít a filmművészeti főiskolán, Rzepecki cikkekkel, Kwietniewski pedig sikeres krimiket ír. Mindeközben folytatják az együttes munkát is. „Először csak elitművészeti csoportocskának számítottunk, később népszerűek lettünk, mint egy rockzenekar. Ma pedig, ebben az amerikai-japán kapitalizmusban, amikor az emberek pénzt csinálnak éjjel-nappal és a meghülyülésig elfoglaltak, most éppen a harmadik korszakukat éljük... Mindháromban az egyéni szabadságunkért küzdöttünk, ami nem tévesztendő össze a politikai szabadsággal, mert a politika sosem érdekelt bennünket. Érdekes módon ma sokkal nehezebb megtalálni a művészi és egyéni szabadság útjait, mint az előző rendszerben” – mondták egy interjúban.⁹

A harmadik dekád elején, 2000-ben belekezdtek a *New Pop* című programsorozatukba.¹⁰ A strand és a fagyti mellé halmozott boldogságforrásként felsorakoztatták a reklámot, és kiáltványokban tették közzé új művészi krédójukat, amelyben tudatosan nyitnak a kommersz felé. „2000. február 6-án megszüntettük a magasművészet és reklám közötti választóvonalat [...] a Łódź Kaliska ezentúl a reklám-művészetben fog dolgozni, mivel a reklámpar jól jövedelmez, a magasművészet meg alig-alig [...] végtére is jól jönne már egy kis pénz, ennyi idő után [...] és a reklámhoz minél több hatalmas didkójú nő szükséges...” *A Reklámkiáltvány* („Legyél te is reklám! Légy gyönyörű! Arra törekszünk, hogy úgy éljünk, ahogy a reklámokban mutatják, mert akkor boldogok leszünk.”), a *Zabálj!* („Vásárolj mindig újat, a pillanatot a tiéd.”), a *Pozitív Kiáltvány Azaz Program* („A porszívó megkönnyíti az életedet, a számítógép kitérít a látókörödet...válassz, dönts, légy kreatív, ne szaradj – mi közünk Afrikához!”) mindegyike a *Felszámoló Kiáltványban* közzétett hitvallást erősíti a magasművészet ledöntéséről.¹¹

Természetesen akciók, happeningek és filmek útján is kifejezésre került a csoport úgynevezett

9 <http://www.c3.hu/~ligal/LodzKaliskaFO.htm>

10 Id.: Anna Lesniak: *NEW POP*. Balkon, 2004/8., 35-37.;

Antal István: *Coke és a nyuszikirály*. Műértő, 2004 / október, 7.

11 <http://www.c3.hu/~ligal/LodzKaliskaFO.htm>

ŁÓDŹ KALISKA
Kőfaragók, 2008, Digigraphie® print, 40 × 210 cm

reklámművészete. A łódzi „*Négy Kultúra Dialógusa*” (Festiwal Dialogu Czterech Kultur) című fesztiválon (2004) bemutatott négy plakátjuk ismét a strand és a fagyalt szimbólummá emelt felhasználásával fricskázta egyszerre az előítéleteket és a tömegizlést. A lengyel sas feminizálásának akciója (2004) látszólag nem volt több mint egy nyilvános rendezvény keretében elvégzett címlapfotózás a leghíresebb férfimagazin számára. Azon túl, hogy a sasnak vetköztetett nyuszilány már önmagában egy mulatságosan lefokozott jelkép, a férfilap nem vállalta be a másik mogul, a kólagyártó világcég termékének ironikus szerepeltetését a fotón – vagyis az történt, hogy a Łódzka egyik művét nem a diktatúrában, hanem a demokráciában cenzúrázták.

2004-ben újra a pesti Liget Galériában szerepeltek,¹² és Marosvásárhelyen is bemutatták, hogy a művészetükben milyen cselesen alkalmazzák a világméretű kommercializálódás legismertebb eszközeit. A kellemes és felszínes, fogadást imitáló összejövetele a közönséget nem terhelték bonyolult mondanivalóval. Az ekkortájt készült fotókon gyakran szerepeltették az egyik legnépszerűbb konzumidol-párost, Barbit és Kent, a *Kilenc fűző* című divatrevüben (Qult Club, Varsó, 2003) pedig tökéletes testű lányokat vonultattak fel, a marketing és a divatvilág álkultúrájának élő babáiként. A csoport látszólag ténylegesen szakított a szűk réteget megszólító elitművészettel és feloldódott a reklámboldogságban. Sokan bedőltek ennek, még rétegekultúrán szocializálódott művészetbarátok is, éppen a pop által kifigurázott felszínesség okán, mert nem figyeltek arra, hogy mindig van segítség a művek értelmezéséhez: a kiáltványok egyszerű, mégis sokirányú asszociációt beindító szövege az *Opera* című performanszon (Łódz, 2003) a *Rabszolgák kórusa a Nabuccóból*, Barbie és Ken fotósorozatában néhány karakteridegen, sikamlós kép és így tovább. A pop lényegéhez tartozik a kétértelműség, az idézőjel, a kérdés, s mindezt a csoport a *New Pop* korszakában (is) mesterien alkalmazta.

Félmeztelen férfiak aszfaltoznak

A Łódz Kaliskán rendre számon kéri az itthoni média, hogy hatásvadászok, túl sok testiséget mutatnak meg, hatványozzák az erotikát, „mintha Lengyelországban betiltották volna a szexet”. Az tény, hogy sem a csoport, sem a holdudvar tagjai nem szégyenlősek, de az is tény, hogy a lengyelek szabadabban bánnak a meztelenséggel, akár csak a németek vagy a skandinávok. Ezt mindenképpen figyelembe kell vennünk a *Vesszenek a férfiak!* című, 2006-2009-ben született projektjük értelmezésekor. Arra sem árt emlékezni, hogy már a korai években foglalkoztak a hagyományos női és férfi szerepkör esetleges felcserélésével, fotók készültek például a klottgyatában szoptató Adam Rzepickiről (*Monument of Polish Father*, 1982). Idézzük fel a *Kilenc fűző* hibátlan testű manökenjeit vagy a *Négy Kultúra Dialógusa Fesztivál* négy plakátján a karcsú lányokat. Mindezt azért, mert a Székesfehérváron kiállított tizenégy – számomra valójában tizenöt – tablón nem látunk egyetlen topmodell alkatú nőt sem. „A sorozat 14 nagyméretű fotográfiából áll, amely nőket ábrázol nehéz fizikai munka közben, olyan szakmákban, amelyek tipikusan férfi szakmák, például aszfaltozás, kőfejtés, favágás” – írták a katalógusban.¹³ A sztahanovista idők munkás- és parasztlányairól készült fényképek, traktort és más munkagépet vezető asszonyokról festett propagandaképek, Vera Muhina jól ismert szobra rémlenek fel hirtelenjében.

A Łódz Kaliska műveiben mindig kiemelt szerepet kaptak a nők, a csoport tagjai most egyenesen azt állítják, hogy a fotósorozatot a genderkutatások és a kortárs feminizmus inspirálta. Ennek megerősítésére az 1909-es, Marinetti által jegyzett *Futurista kiáltvány* nyomán megalkották a sajátjukat, amely a projekt szerves része. Az aktualizált szövegből kiderül, hogy a négy művész, a hímek fajtájának képviselőiben, kinyilvánítja a csodálatát a női nem iránt, és tagadja a múlt század elején felállított sorrendet, az antik szobor és a férfifiaságot szimbolizáló gép tekintetében: „Tudjuk, a Szamothrakéi Niké volt, van és mindig lesz, és szebb, mint egy szaros versenyautó kirittentett kipufogócsöve”. Mindez – a nők helyzete, a gender, az egyenjogúsági törekvések ábrázolása – feltehetően csak a vájtfulú közönség számára lenne érdekes, a Łódzka azonban egy jól ismert reklámfogás alkalmazásával elérte, hogy mindenki felkapja a fejét a fotók láttán. A munkásnők ugyanis sisakot, lábbelit, esetenként harisnyát hordanak, védőruhát nem. Harsány pucárságukat a következőkkel indokolják a csoporttagok: „A nők a képeken meztelenek, mint a klasszikus és romantikus festményeken, nimfákra, istennőkre, tündérekre emlékeztetnek.” A férfiak számára fenntartott környezetben ez a női meztelenség sokféle jelentőséget kaphat a rabszolgaságtól a gázkamrákig, a nudizmustól a szexiparig, a gladiátoroktól a náci és a szovjet diktatúra sportörülettel leplezett testkultuszáig, sőt még az állatvilág szorgos népe, a hangyaboly is megjelenik a képzetársításokban. A sokszereplősnek tűnő beállítások egyébként nyolc-tíz modell részvételével készültek, rendezett tevékenységüket digitális technikával illesztették egymás mellé, amint tovább haladnak a munkafolyamatokban. A székesfehérvári kiállítás tablói körülbelül három méter hosszúak, a varsói bemutaton¹⁴ még ennél is nagyobb képeket láthatott a közönség, és Brüsszelben¹⁵ is óriási printeket állítottak ki – a látvány elengedhetetlen eleme a monumenalitás.

13 ŁÓDŹ KALISKA: *Vesszenek a férfiak!* (kiállítási katalógus magyar-angol nyelven, A Szent István Király Múzeum Közleményei, D sorozat 327. szám, szerk.: Izinger Katalin), Székesfehérvár, 2010.

14 ŁÓDŹ KALISKA: *May Man Rot/Niech szeszna męczyźni*. Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski / Centre for Contemporary Art Ujazdowski Castle, Varsó, 2009. január 9 – március 1.

15 ŁÓDŹ KALISKA: *Mogen de mannen rotten / Les hommes peuvent pourrir / May men rot*. Atelier 340 Muzeum, Brüsszel, 2010. október 22 – december 19.

12 Łódz Kaliska: *New Pop*, Liget Galéria, Budapest, 2004. szeptember 8 – október 13.; Multimédia Központ, Marosvásárhely, 2004. szeptember 11.

A kiáltvány szövege és az erőt sugárzó táblaképek ismeretében tehát örülnünk kell a megvalósult emancipációnak, ahol az élmunkás nők felveszik a versenyt a férfiakkal, s mint az asztalosműhely vagy az erőmű nimfái, a halászhajó és az aszfaltút tündérei, megszállottan dolgoznak. Hangsúlyozottan sokan vannak, és ez gyanús. Manapság a világ fejlettebb felén éppen az jelenti a haladást, hogy egyre kevesebb ember dolgozik, egyre bonyolultabb gépparkkal. A tizennégy tablóból tizenhárom eredeti helyszínen készült. Az üzemek a középkori manufaktúrákhoz hasonlíthatnak, a szabadterei területeken olyan eszközökkel dolgoznak a munkásnők, amelyekkel az ókorban fejtettek követet, irtottak erdőt. Meddig élt egy piramisépítő rabszolga? Hogyan élt egy középkori favágó? Hol van itt a haladás? Feltehetjük ezeket a kérdéseket, azonban minden válasz más jelentéssel bír, ha összevetjük a statisztikák és szociológiai felmérések eredményeivel. Bezárt bányák, leállított üzemek sorakoznak egész Európában. Vajon egy lóddi vagy csepeli munkanélküli melós mit szeretne jobban: modern technológiákat tanulni vagy a lepukkant gyárban dolgozni újra? A nők helyzete sem változik, még inkább kiszorulnak a munkaerőpiacról. Ismét egyre többen kényszerülnek arra, magasan képzett, diplomás lányok is, hogy egy úgynevezett jó partival kötött házassággal visszatérjenek a három K (Kinder, Küche, Kirche) határolta szűk mozgástérbe. A gazdasági és politikai elit nem fogadja el a nőket, legyen szó akár parlamenti kvótáról, akár bankszférai döntésekről. Még a hármask K birodalma is roppant védtelennek mutatkozik, bizonyíték rá a legális otthonszűlés férfiorvosok által követelt tilalma. Mindezt összevetve, ha a tizennégy tablót értelmezni szeretnénk, a gendernek, a feminizmusnak és a vicces nimfa-magyarzatoknak nincs sok jelentősége. Tudjuk, hogy aszfaltozni férfiak szoktak, félmeztelenül. Annyira mindennapos látvány, hogy senki sem figyel fel erre, legfeljebb az autósok bosszankodnak az útlezárás miatt. Nyáron, negyven fokban, tűző napon, emberek aszfaltoznak. Igen, na és? De mennyit keres egy útépítő? Piramist is építene? A lóddi Kaliska tizennégy fotója ezeket az egyszerű kérdéseket teszi fel, a hagyományos férfimunkák ürügyén. A tizenötödik, láthatatlan fotót Niké dicsőítése vizualizálja a többihez. Melyik is a legtipikusabbnak mondott férfitevékenység? A háború. És a legnagyobb biznissz. Milyen istennő Niké? A győzelemé. Meddig él egy katona? Meddig él a Kandahári-sivatagban, a Negev-sivatagban, az akármilyen sivatagban? A lóddi művészei, a nők iránti tapintatból, nem készítettek katonásdit imitáló tablót. Mégis ott van a helyén, lezárja az emberi élet minőségét és méltóságát firtató fotók sorát. „Maga mindenképp viccet csinál? – Csak a halálosan komoly dolgokból. Viccből viccet, az nem nagy kunszt” – hangzott el egy régi kabaréban. Mintha csak a lóddi káról beszéltek volna.

Szombathy Bálint

16 éven felülieknek

Baji Miklós Zoltán és Szöllősi Géza kiállítása

→ Roham Galéria, Budapest

→ 2010. november 6–27.

■ *Disznók közé* volt BAJI MIKLÓS ZOLTÁN 1995-ben bemutatott akciódramájának a címe, s így nevezte el az egyik általa szervezett kulturális fesztivált is az idő tájt Békéscsabán. BMZ esetében a magyarság egyik „legkedveltebb” és ma is központi szerepet játszó házi állata nem okvetlenül Ady Endre disznó fejű nagyurára tett célzás volt, hanem egy olyan élő szimbólum, sőt metafora, amely teljes mértékben lefedte a magyar provincia máig ható életérzésének és létfilozófiájának fogalmi kiterjedését, felidézve a falusi disznóolák orrfacsaró bűzét – egy-szersmind a magyar ugar szellemi igénytelenségét. Az általa szervezett kulturális fesztiválok – közülük nem egy a saját tanyáján zajlott – a kortárs művészet

BAJI MIKLÓS ZOLTÁN

